

АНОТАЦІЯ

Черноус Т. Ю. Психологічні особливості формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів засобами музики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія». – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2024.

У дисертації представлено теоретико-експериментальне дослідження психологічних особливостей формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів засобами музики у вимірі їх професійної спрямованості.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту у вітчизняній та зарубіжній психології. Визначено його співвідношення із суміжними поняттями “емоційна компетентність”, “емоційна креативність” тощо, які пов'язані з ефективністю та успішністю професійної діяльності вчителя. Доповнено визначення поняття емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів як інтегрально-ієрархічної структури когнітивного, емоційного, адаптаційного та мотиваційно-регулятивного компонентів, яка забезпечує реалізацію внутрішньоособистісних та міжособистісних здібностей до ідентифікації, розуміння та управління емоціями, є основою формування професійних компетентностей, сприяє успішному задоволенню індивідуальних, соціальних та професійних потреб.

Досліджено у контексті заявленої теми структурні компоненти (когнітивний, емоційний, адаптаційний, мотиваційно-регулятивний) та функції (інтерпретативна, експресивна, рефлексивна, регулююча, адаптивна, комунікативна, стресозахисна, активізуюча) емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів, особливості його формування під час навчально-професійної діяльності та місце у системі професійних компетентностей. На основі проведеного теоретичного аналізу емоційний інтелект майбутніх учителів початкових класів концептуалізовано як основу формування низки їх важливих професійних компетентностей, а також як важливий особистісний ресурс професійного становлення, що зумовлює здатність до активації власних

адаптаційних можливостей, проактивності, професійної й особистісної гнучкості, налагодження конструктивної та партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу, вміння працювати в команді, вирішувати проблеми та знаходити творчі рішення тощо.

На основі функціональної структури емоційного інтелекту досліджено критерії оцінки ефективності його формування у майбутніх учителів початкових класів: когнітивний, емоційний, адаптивний, регулятивний, мотиваційний.

Проаналізовано та згруповано зовнішні й внутрішні чинники впливу на рівень розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів (особистісні, когнітивні й метакогнітивні, індивідуально-психологічні, соціальні, психолого-педагогічні). У системі психолого-педагогічних умов визначено групу критеріїв оцінки ефективності впливу засобів музики на розвиток емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів: соматичний, рефлексивний, психоемоційний, творчий, соціальний, що є основою для конструювання заходів формувального впливу.

На основі проведеного теоретичного аналізу сконструйовано концептуальну динамічну модель формування емоційного інтелекту засобами музики, яка містить цільовий, структурно-функційний, операційний та діагностичний блоки і є основою побудови експериментального дослідження.

Представлено програму, методи та організацію експериментального дослідження, проаналізовано результати констатувального етапу експерименту, описано формувальний етап експерименту.

Результати констатувального етапу експериментального дослідження показали переважання низького й дуже низького рівнів розвитку емоційного інтелекту у вибірці студентів. Середній рівень емоційного інтелекту продемонстрували 36% респондентів за методикою ЕмІН та 38% респондентів за методикою Н. Холла. Найнижчою виявилася частка респондентів з високим рівнем емоційного інтелекту. Отримані дані продемонстрували, що студенти з нижчими показниками особистісної та ситуативної тривоги за методикою Спілбергера мають кращі здібності, які входять до структури емоційного інтелекту. Дослідження емоційного інтелекту в аспекті адаптації та

стресоподолання продемонструвало, що за методикою діагностики копінг-стратегій Дж. Амірхана близько 41 % респондентів мають низький та дуже низький рівень розвитку адаптивної копінг-стратегії вирішення проблем, а також 45 % відмічають низький рівень використання адаптивної стратегії пошуку соціальної підтримки. Водночас кореляційний аналіз за критерієм Пірсона показав негативні статистично значимі кореляційні зв'язки між малоадаптивною копінг-стратегією уникнення та загальним рівнем емоційного інтелекту за методикою ЕМІН ($r=.522$; $p\leq 0.01$) та інтеграційним інтелектом за тестом емоційного інтелекту Н. Холла ($r=.478$; $p\leq 0.01$). Було констатовано необхідність сприяння зниженню тривоги та актуалізації адаптивних копінг-стратегій студентів як важливих індикаторів емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів.

Загалом отримані дані засвідчили, що близько половини опитаних студентів спеціальності “Початкова освіта” мають певні труднощі з ідентифікацією й розумінням своїх і чужих емоцій та управлінням ними, а відтак потребують розвитку емоційного інтелекту відповідно до його структурно-функційних складових.

Результати діагностування готовності майбутніх учителів початкових класів до використання музичних засобів у професійній діяльності та для саморозвитку вказують на недостатній рівень розуміння їх цінності у процесах навчання та розвитку особистості. Це обумовлює актуальність едукативної роботи в напрямку подолання традиційних уявлень щодо доцільності застосування музичних засобів, насамперед, для досягнення естетичних та організаційно-виховних цілей порівняно з цілями розвитку емоційної сфери школярів та власної емоційної компетентності.

На основі концептуальної динамічної моделі, а також згідно з отриманими на етапі констатувального дослідження даними було запропоновано спеціальну програму формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів засобами музики та здійснено її верифікацію під час формувального етапу експерименту. Основну мету та завдання програми (розвиток структурно-функціональних компонентів емоційного інтелекту студентів, підвищення їх

мотивації до застосування засобів музики у професійній діяльності та для саморозвитку, формування мотивації використання музичних засобів для оптимізації копінг-ресурсів для подолання стресу) було реалізовано шляхом втілення психолого-педагогічної фасилітації, тілесно-орієнтованого, емоційно-сфокусованого, творчого, соціально-спрямованого підходів під час імплементації компонентів програми.

Здійснено якісну і кількісну інтерпретацію результатів формувального експерименту та запропоновано методичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту засобами музики. Згідно з аналізом експериментальних даних встановлено, що в ЕГ відбулася помітна оптимізація усіх компонентів емоційного інтелекту відповідно до виділених критеріїв результативності програми: когнітивного, емоційного, адаптаційного, регулятивного, мотиваційного. Емпірично обґрунтовано та підтверджено ефективність впливу музичних засобів на виокремлені нами структурно-функційні компоненти моделі емоційного інтелекту майбутнього вчителя початкових класів.

Розроблено методичні рекомендації для викладачів ЗВО та студентів щодо ефективного використання засобів музики для розвитку емоційного інтелекту, де зазначено теоретико-методологічні підстави; основні завдання та умови; основні критерії ефективності їхнього впливу (рефлексивний, психоемоційний, соматичний, творчий та соціальний), що дозволяють обирати найбільш оптимальні музичні засоби відповідно до потреб конкретної групи чи індивіда; представлено орієнтовний перелік та опис технік, рекомендованих для проведення музичних інтервенцій.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що *уперше* побудована концептуальна динамічна модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів засобами музики; запропоновано та верифіковано програму формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів засобами музики; обґрунтовано та експериментально перевірено психолого-педагогічні умови ефективності впливу музичних засобів на формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів; отримано емпіричні дані щодо готовності студентів до застосування музичних

засобів для вирішення професійних завдань, саморозвитку та для актуалізації особистісних копінг-ресурсів для подолання стресу; *уточнено та доповнено* зміст поняття емоційного інтелекту у контексті навчально-професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів; *набули подальшого розвитку* теоретико-методичні підходи щодо ролі музичних засобів для розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів та психолого-педагогічних умов їх ефективного застосування у вимірі професійного становлення студентів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що теоретичні і емпіричні результати вивчення психологічних особливостей формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкових класів засобами музики увійшли до освітнього змісту навчальних дисциплін “Орф-педагогіка у початковій школі”, “Методика викладання мистецьких та технологічних дисциплін”, “Корекційна та інклюзивна освіта”. Пропоновані наукові положення можуть бути використані викладачами ЗВО під час лекційних і практичних занять із курсу «Загальна психологія» в темах «Психологія емоцій», «Психологія міжособистісних стосунків», «Психологія спілкування», курсу “Психологія емоційного інтелекту” Розроблену програму формування емоційного інтелекту засобами музики викладачі ЗВО можуть використовувати для організації навчання студентів умінням проєктно-навчальної діяльності, а також для вирішення інших психолого-педагогічних завдань.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна компетентність, емпатія, копінг-стратегії, музичні засоби, студенти, саморефлексія, саморегуляція, стресостійкість, творчість, успішність педагогічної діяльності.

ABSTRACT

by Chernous, T. Yu. Psychological Peculiarities of Emotional Intelligence Development in Prospective Primary School Teachers through Music – Qualification research paper on the rights of manuscript.

A dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Psychology (Speciality No. 053) – the National University of Ostroh Academy, Ostroh, 2024.

The dissertation presents a theoretical and experimental study of the psychological features of forming emotional intelligence in prospective primary school teachers through music within the context of their professional orientation.

The thesis provides a theoretical analysis of the concept of emotional intelligence in both domestic and foreign psychology. It defines its relationship between emotional intelligence and related concepts such as "emotional competence" and "emotional creativity," which are associated with the effectiveness and success of the teacher's professional activities. This research proposed the definition of emotional intelligence for prospective primary school teachers as an integral hierarchical structure comprising cognitive, emotional, adaptive, motivational, and regulatory components. This structure ensures the development of intrapersonal and interpersonal abilities to identify, understand, and manage emotions, forming the basis for professional competencies and contributing to the successful fulfilment of individual, social, and professional needs.

It identified and discussed the structural components (cognitive, emotional, adaptive, motivational, and regulatory) and functions (interpretative, expressive, reflective, regulatory, adaptive, communicative, stress-protective, and activating) of emotional intelligence in future primary school teachers, as well as the peculiarities of its formation during educational and professional activities. The thesis also examined the role of emotional intelligence in the system of professional competencies. Based on the theoretical analysis, the author conceptualised emotional intelligence in prospective primary school teachers as a foundation for developing a range of important professional competencies and a crucial personal resource for professional growth. This resource enhances their ability to activate adaptive capabilities, proactivity, professional and personal flexibility, constructive and partnership interactions with educational process participants, teamwork, problem-solving, and creative solutions etc.

The scholar highlighted the criteria for assessing the effectiveness of emotional intelligence development, basing on its functional structure, including cognitive, emotional, adaptive, regulatory, and motivational aspects.

The thesis analysed and grouped the external and internal factors influencing the development of emotional intelligence in prospective primary school teachers (personal, cognitive and metacognitive, individual psychological, social, psychological, and pedagogical). In the system of psychological and pedagogical conditions, the study determined a set of criteria for assessing the effectiveness of music in developing emotional intelligence in future primary school teachers, including somatic, reflective, psycho-emotional, creative, and social aspects. These criteria form the basis for designing formative procedures.

Following a theoretical examination, the research sets up a conceptual dynamic model of the development of emotional intelligence through music, comprising target, structural and functional, operational, and diagnostic blocks. This model underpins the experimental study design.

The dissertation outlines the programme, methods, and organisation of the experimental study, analyses the results of the initial stage of the experiment, and describes the formative stage.

The findings of the initial experimental stage indicate a predominance of low and very low levels of emotional intelligence among the students sampled. 36% of respondents using the Emotional Intelligence Test methodology and 38% of respondents using the Hall's EQ Test demonstrated an average level of emotional intelligence. The share of respondents with a high level of emotional intelligence appeared to be the lowest one. Data obtained using Pearson's correlation coefficient revealed that students with lower trait and state anxiety scores, according to Spielberger State-Trait Anxiety Inventory (STAI), exhibited better abilities within the structure of emotional intelligence. The study of emotional intelligence in the context of adaptation and stress management, using Amirkhan's Coping Strategy Indicator, showed that approximately 41% of respondents had a low or very low level of development in the adaptive coping strategy for problem-solving, and 45% demonstrated a low level of using the adaptive strategy for seeking social support. Furthermore, the Pearson's

correlation analysis highlighted significant negative correlations between the low-adaptive avoidance coping strategy, the General Emotional Intelligence (GEQ) according to the Emotional Intelligence Test methodology ($r=.522$; $p\leq 0.01$), and integrative intelligence in line with the Hall's EQ Test Test: $r=.478$; $p\leq 0.01$). The research findings emphasised the necessity of promoting anxiety reduction and the actualisation of adaptive coping strategies as key indicators of prospective primary school teachers' emotional intelligence.

Overall, the data indicates that about half of the surveyed students pursuing a major in Primary Education experience difficulties in identifying, understanding, and managing one's own emotions and those of others, highlighting the need for developing emotional intelligence in accordance with its structural and functional components.

The research also assessed the readiness of future primary school teachers to use musical means in professional activities and self-development. The results indicate an insufficient understanding of their value in learning and personal development processes. This underscores the need for educational efforts to overcome traditional views on the use of music, prioritising its role in emotional development over aesthetic, organisational, and educational objectives, compared to the goals of developing the emotional sphere of students and their own emotional competence.

Based on the conceptual dynamic model and the initial experimental stage data, the author proposed a specialised programme for developing emotional intelligence in prospective primary school teachers through music and validated it during the formative stage of the experiment. The research managed to holistically implement the programme and achieve its goals and objectives (developing structural and functional components of emotional intelligence, enhancing motivation to use music professionally and for self-development, as well as forming motivation to use music for optimising coping resources to manage stress) through psychological and pedagogical facilitation, body-oriented, emotionally focused, creative, and socially oriented approaches.

The dissertation provides a qualitative and quantitative interpretation of the formative experiment results and proposes methodological recommendations for

developing emotional intelligence through music. The analysis of experimental data demonstrates a significant improvement in all components of emotional intelligence in the experimental group according to the cognitive, emotional, adaptive, regulatory, and motivational criteria of the programme performance. Moreover, the research empirically substantiated and confirmed the effectiveness of music for the structural and functional components of the emotional intelligence model elaborated for a prospective primary school teacher.

The study developed methodological guidelines for lecturers / academic staff, and students on the effective use of music for developing emotional intelligence, encompassing theoretical and methodological foundations, main goals and conditions, and criteria for evaluating effectiveness (reflective, psycho-emotional, somatic, creative, and social). The guidelines also provide an indicative list and description of recommended techniques for musical interventions.

The **contribution of this dissertation towards theory** is significant, as it constructs *for the first time* a conceptual dynamic model for developing emotional intelligence in prospective primary school teachers through music. The research proposes and validates an appropriate comprehensive programme, substantiates and experimentally verifies the psychological and pedagogical conditions necessary for the effective influence of music, and provides empirical data on students' readiness to utilise musical means for professional and self-development, as well as for improving coping resources to manage stress. A further theoretical addition is the *clarification* of the content of the emotional intelligence concept in the context of the educational and professional training of future primary school teachers. The research *further advanced* theoretical and methodological approaches to the role of musical means in developing the emotional intelligence of prospective primary school teachers and the psychological and pedagogical conditions for their effective application in the dimension of students' professional formation.

The **practical significance** of the study is evidenced by the incorporation of theoretical and empirical findings into the educational curricula of such disciplines as "Orff-Pedagogy in Primary School," "Methods for Teaching Art and Technology Disciplines," and "Correctional and Inclusive Education." An added contribution to

practice is that the proposed scientific provisions can be employed by university lecturers in both lectures and practical classes for courses such as "General Psychology," encompassing topics like "Psychology of Emotions," "Psychology of Interpersonal Relations," "Psychology of Communication," and "Psychology of Emotional Intelligence." The developed programme for fostering emotional intelligence through music can assist university lecturers in facilitating students' project-based learning activities and managing other psychological and pedagogical issues.

Keywords: emotional intelligence, emotional competence, empathy, coping strategies, music activities, students, self-reflection, self-regulation, stress resistance, creativity, teaching effectiveness.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Черноус Т. Ю., Каламаж В. О. Музично-рухові засоби розвитку самоусвідомлення психоемоційних станів майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, січень 2022. № 14. С. 57–64.
2. Черноус Т. Ю., Каламаж В. О. Активація стрес-переборюваних стратегій майбутніх учителів початкових класів засобами музики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2022. № 15. С. 62–71
3. Черноус Т. Ю., Каламаж В. О. Тілесно-руховий чинник музичного впливу на рефлексивний компонент емоційного інтелекту (на прикладі майбутніх учителів початкових класів). *Вісник Львівського університету*. Серія «Психологічні науки». 2022. Вип. 12. С. 130-138
4. Chernous, T., Kalamazh, R. & Romaniuk, V. Development of Emotional Intelligence in Future Elementary School Teachers. *Youth Voice Journal*, 2024. 14(3), P. 33-44.

5. Черноус Т. Використання Орф-музикотерапії у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів. *Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві: Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.: Л. М. Дунаєва, О. І. Кононенко, Л. С. Смокова. Одеса: ОНУ, 2020. С. 291-294.
6. Черноус Т. Нейробіологічні чинники впливу музики на когнітивні та емоційні процеси. *Сучасні дослідження когнітивної психології: збірник тез Міжнародної інтернет-конференції (м. Острогоз, 31 травня 2021 р.)*. Острогоз: Видавництво Національного університету «Острогозка академія», 2021. С. 60-61.
7. Черноус Т. Вплив музики на адаптивні функції емоційного інтелекту майбутніх вчителів початкових класів в умовах війни. *Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства*", міжнародна наук.-практ. конф. (2021; Львів). *Збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції "Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства"*, 20 квітня 2022 р. / за ред. Л.В. Рижак ; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 211-213.
8. Handzilevska, H., Shershnova, O., & Chernous, T. Psycholinguistic Analysis of the Poetic Collection «Mandala» by Wira Wovk in Dimension of Resilience Resources. *Psycholinguistics in a Modern World*, Pereiaslav, 16-17 Dec. Pereiaslav, 2021. P. 49-53.
9. Chernous T. Enhancing resilience in prospective primary school teachers through music and movement interventions. Training of specialists in the field of psychological and pedagogical education of children through the prism of adaptation to emergencies: resilience approach. *The materials of the international round table February 15-17, 2024*. Ostroh, Publishing House of the National University of Ostroh Academy, P. 17-26.
10. Halyna Handzilevska, Eduard Balashov, Olena Shershnova, Tetiana Chernous, Eva Levakova. Psychological analysis of Wera Wovk`s poetic collection

“Mandala” in the resilience resources` context: Orff approach. *Rivista di psicolinguistica applicata. Journal of applied psycholinguistics. ed. Fabrizio Serra* Pisa, Roma. 2024. 79–88p.

11. Барановська І., Бровчак Л., Вацьо М., Дабіжа Л., Добровольська Р., Коваль Т., Колодяжна В., Ліхницька Л., Маринчук Т., Старовойт Л., Тодосієнко Н., Черноус Т., Шикирінська О., Якименко Ю. Підготовка майбутнього учителя початкової школи до інтегрованого викладання мистецьких дисциплін: Колективна монографія. Вінниця, 2021. 246 с.
12. Орф-підхід та інклюзія: метод. посіб. / Уклад : В. В. Колодяжна, Т. Черноус. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 100 с.
13. Chernous T., Fir S. Orff Schulwerk in Ukraine: Traditions and Innovations. Orff Schulwerk in diverse cultures – an idea that went round the world. *Texts on Theory and Practice of Orff-Schulwerk. Volume II.* (ed. Barbara Haselbach and Carolee Stewart). Published by Pentatonic Press, San Francisco, California, 2021, P. 201-205.
14. Halyna Handzilevska, Tetiana Chernous Sanogenic approach in the organization of resilient morning primary school meetings: psychodramatic, musical and movement practice. *Resilience in education: Ukrainian – V4 experience.* TUTORIAL edited by Denys Havryliuk, Eduard Balashov. Ostroh, Publishing House of the National University of Ostroh Academy, 2024. P. 23-61.